

MIEJSCE PAMIĘCI „DANICA” W NARODOWEJ I LOKALNEJ POLITYCE HISTORYCZNEJ ORAZ KULTURZE PAMIĘCI W CHORWACJI I KOPRIVNICY

MAGDALENA NAJBAR-AGIĆIĆ, IVANA SENIČNJAK

ABSTRACT. *The “Danica” Memorial Site in national and local politics of history and culture of memory in Croatia and Koprivnica.* The aim of the article is to show the evolution of the attitude of state and local authorities toward the “Danica” Memorial Site located on the place of the first former concentration and transit camp established by the Ustasha regime during World War II (1941–1942). The Memorial Site has been established in Koprivnica in the late 70s and early 80s. The former camp operated for several months in 1941, most often as a transit site for prisoners. The public and symbolic perception of this site constitutes a reflection of changes that have taken place within the historical politics and culture of memory in Croatia over several decades. On the basis of press reports and scholarly literature, steps toward the “memorialization” of the area will be analyzed, and the evolution of the official attitude of the authorities toward what happened at “Danica” during World War II will be presented. In socialist Yugoslavia the heroic struggle of the communist partisans was emphasized above all, then they were supplemented by activities commemorating civilian victims of the war. After the breakup of Yugoslavia, “Danica” was overlooked in the official discourse, the site was neglected and associated with the “unwanted” memory of the communist partisans of World War II. Work on restoring the place to collective memory was not undertaken until the 21st century.

STRESZCZENIE. W artykule przedstawiono ewolucję stosunku władz państwowych i lokalnych wobec Miejsca Pamięci „Danica” w Koprivnicy, stworzonego na przełomie lat 70. i 80. XX w. na terenie pierwszego obozu koczowniczego, założonego przez ustaszów. Funkcjonował on przez kilka miesięcy 1941 roku, najczęściej był miejscem tranzytowym dla więźniów kierowanych do innych ośrodków. Publiczny i symboliczny odbiór tego miejsca stanowił indykatorywny element zmian, które zachodziły w ramach polityki historycznej i kultury pamięci w Chorwacji na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Na podstawie relacji prasowych i literatury naukowej zaprezentowane zostaną działania w kierunku „memorializacji” tego obszaru, przedstawiona będzie ewolucja oficjalnego stosunku władz wobec tego, co działo się w „Danicy” podczas II wojny światowej. W socjalistycznej Jugosławii centralne miejsce w polityce historycznej zajmowały dzieje Walki Narodowowyzwoleńczej, prowadzonej przez komunistyczny ruch partyzancki (*Narodnooslobodilačka borba*; NOB). Był to jeden z niekwestionowanych mitów założycielski socjalistycznej federacji i filar legitymizacji rządów komunistycznych. Akcentowano przede wszystkim bohaterską walkę partyzantów, a miejsce ofiar cywilnych było marginalne. Poświęcone im miejsca pamięci tworzone zazwyczaj w późniejszych dekadach. W przypadku Koprivnicy prace w tym kierunku podjęto w drugiej połowie lat 70., a Miejsce Pamięci „Danica” otwarto w 1981 r. Po rozpadzie Jugosławii „Danicę” pomijano w oficjalnym dyskursie a miejsce było zaniedbane i kojarzone z „niechcianą” pamięcią o komunistycznej partyzancie z czasów II wojny światowej. Prace nad przywróceniem tego miejsca w kolektywnej pamięci podjęto dopiero w XXI wieku.

Autorki:

Magdalena Najbar-Agićić, Sveučilište Sjever, Trg Žarka Dolinara 1, 48000 Koprivnica, Chorwacja,
e-mail: mnajbar@unin.hr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9677-8156>

Ivana Seničnjak, Sveučilište Sjever, Trg Žarka Dolinara 1, 48000 Koprivnica, Chorwacja, e-mail: ivsenicnjak@unin.hr

Keywords: „Danica“ Concentration Camp, Koprivnica, politics of history, culture of memory

Słowa kluczowe: Obóz „Danica”, Koprivnica, polityka historyczna, kultura pamięci

Balkanica Posnaniensia. Acta et studia, XXXI, Poznań 2024, Wydawnictwo Wydziału Historii UAM, pp. 237–252, ISBN 978-83-67284-57-8, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish

<https://doi.org/10.14746/bp.2024.31.12>

WPROWADZENIE

Już pobieżny wgląd w problemy pamięci i polityki historycznej w dzisiejszej Chorwacji umożliwia sformułowanie wniosku, że jednym z podstawowych jej motywów (obok Wojny Ojczyźnianej z pierwszej połowy lat 90. XX wieku) są wydarzenia okresu II wojny światowej. Wokół nich rozwinęły się liczne kontrowersje, w pewnej mierze obecne i dziś. W przestrzeni publicznej obecne są antagonistyczne narracje często przywoływane z uwagi na to, że stosunek do tych wydarzeń wyznacza granice dzisiejszych podziałów politycznych¹. Miejsce pamięci „Danica”, upamiętniające istniejący w Koprivnicy obóz koncentracyjny/tranzytowy w latach 1941–1942, jest z wielu względów ciekawym i symptomatycznym przykładem dla dzisiejszej sytuacji w Chorwacji, gdy mowa o pamięci odnoszącej się do II wojny światowej. Wiedza o funkcjonowaniu obozu „Danica” jest raczej słabo znana poza granicami kraju, dlatego niezbędne jest przedstawienie kilku podstawowych informacji na ten temat.

Niezadowolenie Chorwatów z ich statusu w międzywojennym Królestwie Jugosławii zostało wykorzystane przez Trzecią Rzeszę i jej sojuszników, którzy zaatakowali to państwo w kwietniu 1941 roku. Terytorium jugosłowiańskie zostało podzielone między państwa sąsiednie (Trzecią Rzeszę, Włochy, Węgry, Bułgarię) lub poddane reżimom okupacyjnym. Ponadto utworzone zostało marionetkowe państwo chorwackie (Niezależne Państwo Chorwackie, chorw. *Nezavisna Država Hrvatska* — NDH), w którym rządy przejęli radykalni nacjonaliści chorwaccy — ustasze. W skład NDH weszły tereny dzisiejszej Chorwacji, a także Bośni i Hercegowiny, zamieszkałe zarówno przez Chorwatów (około 53%), Serbów (około 30%), bośniackich muzułmanów (blisko 15%) oraz przez inne, mniej liczne grupy etniczno-narodowe (m.in. Niemców i Żydów). Bośniaccy muzułmanie (obecnie Boszniacy) w tym czasie nie rozwinęli w pełni odrębnej świadomości narodowej i byli przez ustaszy uważani za Chorwatów wyznających islam. Ustasze, realizując projekt tworzenia państwa jed-

¹ M. Najbar-Agičić, *World War Two as the source of legitimisation and political mobilisation today*, „Studia Polityczne” 2022, t. 50, nr 1, s. 111–124.

nonarodowego, główne ostrze swej brutalnej polityki zwrócili przeciwko Serbom. Ludność serbska była mordowana, zmuszana do przejścia na katolicyzm lub poddana przymusowym wysiedleniom do okupowanej Serbii (tzw. Serbii Nedicia). Obok Serbów ofiarą ustaszowskiego terroru, zgodnie z rasistowską ideologią przejętą od nazistów, padali Żydzi i Romowie. Głównym miejscem eksterminacji były obozy koncentracyjne, wśród których największym i najbardziej znanym był kompleks obozów ulokowany koło Jasenovaca, stworzony latem 1941 roku. Zanim doszło do jego uruchomienia, ustasze realizowali swoją brutalną politykę w mniejszych ośrodkach. Jednym z nich był obóz „Danica” w Koprivnicy, stworzony w połowie kwietnia 1941 roku, w kilka dni po proklamowaniu NDH². Jest on uznawany za pierwszy z szeregu prowizorycznych obozów koncentracyjnych, organizowanych tuż po stworzeniu państwa ustaszy. Krótko potem podobne ośrodki powstały w miejscowościach Gospić, Jadovno, Slano, Matejna (na wyspie Pag), Kruščica (koło Travnika) i Jastrebarsko. „Danica” została ulokowana na terenie byłych zakładów chemicznych o tej samej nazwie (*Danica* — Jutrzenka, Gwiazda Poranna). Obóz działał do początku września 1942 roku (w ostatnich miesiącach jego istnienia przebywali tam głównie więźniowie kryminalni). Według najnowszych badań przez miejsce to przeszło ponad 5 i pół tysiąca więźniów. Brakuje dowodów, aby doszło tam do mordów na masową skalę, niemniej jednak dla większości przetrzymywanych tam osób „Danica” stanowiła pierwszy etap prześladowań, które zazwyczaj kończyły się śmiercią w innych miejscach kaźni.

Za ulokowaniem tymczasowego obozu koncentracyjnego/tranzytowego w Koprivnicy przemawiało kilka argumentów. Opuszczone jeszcze przed wybuchem wojny budynki fabryczne zakładów chemicznych można było szybko zaadaptować na potrzeby prowizorycznego więzienia. Do „Danicy” prowadziła bocznicą kolejowa, za pomocą której transportowano więźniów, połączona z uczęszczaną linią kolejową, łączącą Zagrzeb i Rijekę z Budapesztem (wybudowaną w latach 70. XIX w.). Miasto Koprivnica znajduje się tuż przy granicy z Węgrami, gdzie w latach międzywojennych aktywne były środowiska ustaszy, atakujące przygraniczne posterunki jugosłowiańskiej policji i wojska oraz szukające oparcia wśród miejscowych Chorwatów. Z uwagi na tę sytuację rejon Koprivnicy był ściśle nadzorowany przez władze Jugosławii. Tamtejszą ludność podejrzewano o sprzyjanie nacjonalizmowi chorwackiemu, jednocześnie faworyzowano Serbów, zamieszkujących niektóre osady położone wokół miasta³.

² Koprivnica jest średniej wielkości miastem w skali Chorwacji, liczącym obecnie około 30 tysięcy mieszkańców. Położona na północny wschód od Zagrzebia, blisko węgierskiej granicy, jest znana z rozwiniętego przemysłu, przede wszystkim farmaceutycznego i zakładów przetwórstwa spożywczego (np. producent żywności „Podravka”).

³ Z. Dizdar, *Logor Danica u Koprivnici 1941.–1942.*, Koprivnica 2017, s. 58–59. W monografii Z. Dizdara znajdują się m.in. listy więźniów i materiały źródłowe. W publikacji uwzględniono teksty wcześniej opublikowane, w rozmaitych czasopismach naukowych.

INFORMACJE O DZIAŁALNOŚCI OBOZU „DANICA” (1941–1942)

Dokumentacja dotycząca obozu nie daje jasnego obrazu, jeśli chodzi o dokładną datę jego powstania. Wydaje się, że decyzja o uruchomieniu „Danicy” zapadła 15 IV 1941 roku, w dniu, gdy do Zagrzebia dotarła z Włoch grupa ustaszy na czele z Ante Paveliciem. Przywódca ustaszy uznawany jest także za pomysłodawcę tego rozwiązania. Sprawami organizacyjnymi zajmował się ówczesny komisarz miasta Koprivnica, miejscowy aktywista ustaszowski Martin Nemec, który działał na polecenie ministra spraw wewnętrznych NDH Eugena „Dido” Kvaternika⁴.

Obóz był zarządzany naprędce i prowizorycznie, część obiektów była w bardzo złym stanie technicznym (zakład produkcyjny działał tam do 1937 roku). Pierwsi więźniowie, których przysłano do tego miejsca, zajmowali się przygotowaniem obiektów dla dowództwa i straży więziennej, a także dla osadzonych. Więźniowie spali na deskach i słomie, bezpośrednio na podłodze. Według ewidencji lokalnego komisariatu ustaszy, liczba obsługi obozu wynosiła, od kwietnia do lipca 1941 roku, ponad stu funkcjonariuszy zatrudnionych jako strażnicy lub w tzw. służbach technicznych⁵. Początkowo trafiały tam głównie osoby pochodzące z miasta i najbliższej okolicy. Więźniowie byli dzieleni według płci oraz klucza politycznego. Dominowali wśród nich Serbowie i Żydzi, ale byli także przedstawiciele innych narodowości, w tym Chorwaci represjonowani za poglądy polityczne. Wśród osób pochodzących z Koprivnicy dużą liczebnie reprezentację stanowili pracownicy kolejowi serbskiego pochodzenia. Jak wynika z dokumentacji, w drugiej połowie kwietnia w „Danicy” było osadzonych ogółem 662 więźniów. W kolejnych tygodniach do obozu docierały transporty z dalszych części NDH⁶. Na krótko (przeważnie na kilkanaście godzin) trafiły tam również osoby żydowskiego pochodzenia, najczęściej zamieszkujące Koprivnicę, zwłaszcza po masowych aresztowaniach do których doszło w nocy z 22 na 23 VII 1941 r. Większość wysłano potem do Zagrzebia i Gospicia, pozostali trafili do Krušicy za pośrednictwem obozu w miasteczku Jastrebarsko. Tych, którzy przeżyli ostatecznie skierowano do Jasenovaca (mężczyźni) lub Auschwitz (kobiety i dzieci). Do Jasenovaca przerzucono także, pod koniec sierpnia 1941 roku, grupę Romów pochodzących z Koprivnicy i okolic⁷.

Niemożliwe jest ustalenie dokładnej liczby więźniów „Danicy”, gdyż ich ewidencja została poważnie zniszczona (pozostało zaledwie kilka stron spisu). Według zeznań jednego z zatrudnionych w obozie urzędników (skarbnika) przez obóz przeszło ogółem około 5 600 osadzonych. Zrekonstruowana lista więźniów zawiera jednak nazwiska 4 348 osób, z czego 3 902 stawili mężczyźni, 369 kobiety i 107 dzieci. W większości osadzeni byli narodowości serbskiej (2 830), następnie żydowskiej

⁴ Ibidem, s. 56–58.

⁵ V. Šadek, *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941.–1948.)*, Samobor 2017, s. 74–75.

⁶ Ibidem, s. 87–93.

⁷ Ibidem, s. 648–649.

(812), chorwackiej (504) i romskiej (125). Do obozu trafiło także 30 muzułmanów, 15 Czarnogórców, 13 Słoweńców, 5 Węgrów, 3 Czechów, 3 Macedończyków, 2 Rosjan i jeden Rumun.

Jak ustalił historyk Zdravko Dizdar, prawie 85 procent więźniów uwzględnionych w oryginalnym spisie, którego fragmenty się zachowały do dzisiaj (łącznie 3 723 osób) zginęło poza „Danicą”, najczęściej w obozie Jadovno (58%). Do Jasenovaca trafiło 770 byłych więźniów „Danicy” a blisko trzystu zmarło w obozach niemieckich, przeważnie w Auschwitz⁸. Obóz stracił rację bytu pod koniec lata 1942 roku, gdy władze ustaszowskie pozbyły się w całości miejscowej ludności żydowskiej i romskiej i mocno uszczupliły miejscową populację Serbów. Został zlikwidowany na początku września 1942 roku, po niespełna półtorarocznej działalności⁹. Po wojnie przed sądem stanęło kilku byłych komendantów i strażników obozowych, którzy zostali skazani na śmierć. Był wśród nich także główny organizator „Danicy”, Martin Nemec. Jego egzekucję przeprowadzono 17 III 1947 roku na terenie byłego obozu¹⁰.

UPAMIĘTNIE NIE OBOZU „DANICA” W CZASACH SOCJALISTYCZNEJ JUGOSŁAWII

W socjalistycznej Jugosławii obowiązywała narracja podkreślająca szczególne zasługi Ruchu Narodowowyzwoleńczego (*Narodnooslobodilački pokret* — NOP), jak oficjalnie nazywano komunistyczną partyzantkę z lat 1941–1945, w walce narodowowyzwoleńczej. Według tego ujęcia NOP jako jedyny skutecznie poderwał wszystkie narody Jugosławii do walki przeciwko okupantom i kolaborantom, doprowadzając je do zwycięstwa oraz stworzenia socjalistycznej federacji opartej na idei braterstwa i jedności (*bratstvo i jedinstvo*). Istotnie, wojskowe i polityczne sukcesy komunistycznej partyzantki umożliwiły jej przejęcie kontroli na ziemiach jugosłowiańskimi po zakończeniu działań wojennych. Partia komunistyczna objęła monopol nad historiograficzną interpretacją okresu II wojny światowej także za pośrednictwem powiązanych z nią komisji i instytucji o charakterze naukowym. „Pielęgnowaniem tradycji rewolucyjnej” zajmowała się także organizacja kombatancka zrzeszająca weteranów wojennych — Związek Stowarzyszeń Bojowników Wojny Narodowowyzwoleńczej (*Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata* — SUBNOR). Była ona bardzo wpływowa na wszystkich poziomach władzy w kraju. Założona w roku 1947, dbała o zabezpieczenie interesów byłych partyzantów. Ważnym jej celem, wpisującym się w oficjalną propagandę władz, były także działania związane z upamiętnianiem walk partyzanckich i podtrzymywaniem pamięci o poległych towarzyszach bro-

⁸ Ibidem, s. 650.

⁹ Z. Despot, *Vrijeme zločina, Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941.–1948.*, Zagreb 2007, s. 36.

¹⁰ Z. Dizdar, op. cit., s. 166–167.

ni. W tym celu SUBNOR współpracował z różnymi instytucjami kultury, szkołami oraz mediami kontrolowanymi przez partię komunistyczną. Uważa się, że w wielu przypadkach organizacja ta miała decydujący wpływ na kształtowanie społecznego odbioru narracji związanych z tradycją komunistycznego ruchu oporu¹¹.

Od początku lat 50. XX w. w Koprivnicy i okolicach w różny sposób upamiętniano działalność ruchu partyzanckiego. Odsłaniano tablice pamiątkowe ze spisami poległych osób i stawiano pomniki. W 1955 roku w centrum miasta odsłonięty został pomnik „Izvidnica” („Zwiad”), przedstawiający postać symbolicznego partyzanta. W kolejnej dekadzie więcej miejsca poświęcano upamiętnieniu zasług przedstawicieli ruchu chłopskiego dla Ruchu Narodowowyzwoleńczego. W tym przypadku uwypuklono m.in. działalność aktywisty i pisarza pochodzącego z okolic Koprivnicy — Mihovila Pavleka Miškiny. Został on aresztowany pod zarzutem sympatyzowania z partyzantami i zgładzony przez ustaszy w 1942 roku.

O ile do początku lat 70. główną uwagę w jugosłowiańskiej polityce pamięci poświęcano przede wszystkim walce partyzanckiej i poległym bohaterom, tak w kolejnych dwóch dekadach większy nacisk położono na utrwalanie pamięci o cywilnych ofiarach wojny. Pojawiły się wówczas przykłady nowatorskiego wówczas aranżowania miejsc pamięci, które w założeniu fundatorów i projektantów miały być obiektami o charakterze multifunkcyjnym. Monumentalne nierzadko założenia przestrzenne były obliczone na integrowanie funkcji „memorialnych” z rolą utylitarną, którą kojarzono z działaniami społecznymi, wypoczynkiem lub rekreacją (np. miejsca spotkań młodzieży, amfiteatry, parki, obiekty sportowe, itp.)¹². O potrzebie i formie upamiętnienia ofiar pierwszego ustaszowskiego obozu koncentracyjnego w Koprivnicy dyskutowano w gabinetach oficjeli i na łamach lokalnej prasy w połowie lat 70. XX w., gdy w obiegu publicznym pojawiły się oficjalne inicjatywy w tej sprawie. Wychodziły one od przedstawicieli oficjalnych organów samorządu socjalistycznego, za którymi stały władze partyjne. I tak inicjatywę w sprawie stworzenia miejsca pamięci „Danica” wysunęła instytucja o nazwie Samorządowa Wspólnota Interesów w Kulturze (*Samoupravna interesna zajednica u kulturi*), która w ówczesnym systemie prawno-konstytucyjnym Jugosławii odpowiadała za różnorodne kwestie dotyczące życia społeczno-kulturalnego¹³. Zgodnie z przyjętym wówczas planem działań,

¹¹ H. Karge, *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?*, Beograd 2014, s. 19–21.

¹² Na początku lat 80. XX w. wzniesiono w Chorwacji, w pobliżu granicy z Bośnią i Hercegowiną rozpoczęto tworzyć monumentalny kompleks Petrova gora. Jego centralnym punktem był nowoczesny budynek ze stalowych paneli, który powstał jako pomnik antyfaszystowskiej rebelii ludności byłej Jugosławii (Pomnik Powstania Ludu Kordunu i Banii). We wnętrzu miało się znajdować muzeum, wystawy, biblioteka i centrum kultury, szerzące wiedzę o ruchu wyzwoleniczym; J. Denegri, *Skulptorsko i arhitektonsko u organskom jedinstvu*, „Oris” 2012, nr 77, s. 128–136, https://www.oris.hr/files/pdf/zastita/23/Oris_77_Bakic.Petrova.gora.pdf [dostęp: 18.10.2024].

¹³ Według Konstytucji Socjalistycznej federatywnej Republiki Jugosławii z 1974 r. *Samoupravne interesne zajednice* (SIZ) były częścią systemu samorządu socjalistycznego w ramach masowej organizacji społeczno-politycznej w Jugosławii, Socjalistycznego Związku Ludu Pracującego (*Socjalistički savez radnog naroda*; SSRN).

opublikowanym w 1976 roku łamach tygodnika „Glas Podravine”, środki na realizację inwestycji należało zebrać do 1980 roku, a samo przedsięwzięcie określono jako projekt o „znaczeniu priorytetowym”. W artykule zapowiedziano prace nad przygotowaniem dokumentacji historycznej i opracowanie koncepcji obszaru, który nazwano Miejscem lub Parkiem Pamięci „Danica” (*Spomen-park „Danica”*). Teren byłego obozu został objęty ochroną konserwatorską jako miejsce pamięci związane z tradycją walki narodowo-wyzwoleńczej¹⁴. Nad pracami czuwał komitet powołany przy Samorządowej Wspólnocie Interesów w Kulturze w Koprivnicy. Projekt został przygotowany w kilku wersjach (makietach) w 1977 roku przez architekta Lenka Pleštinę, dwa lata później jedną z nich skierowano do realizacji¹⁵.

Przewidywał on przeprowadzenie prac w dwóch etapach. Pierwszy, w którym zamierzano odtworzyć bądź odrestaurować materialne pozostałości obozu, był realizowany do początku lipca 1981 roku, czyli połączonych obchodów czterdziestej rocznicy powstania NOP-u i powstania narodów Jugosławii przeciwko okupantom, które przewidziane były również w Koprivnicy¹⁶. W drugiej fazie, nigdy nie zrealizowanej, przewidywano budowę od podstaw obiektów o charakterze muzealnym, sportowym i rekreacyjnym. Jak pisał w 1981 r. w czasopiśmie muzealniczym ówczesny dyrektor muzeum w Koprivnicy Franjo Horvatić — na realizację tych prace trzeba było jednak poczekać¹⁷. W praktyce nie podjęto ich w ogóle, co należy tłumaczyć tym, że w latach 80. XX wieku projekt „wielofunkcyjnego” miejsca pamięci stracił swoją priorytetowość, deklarowaną wcześniej przez przedstawicieli władz.

Prace w ramach zrealizowanego etapu objęły obszar o powierzchni 7200 m², we wschodniej części projektowanego miejsca pamięci, rozciągającej się wzdłuż istniejącej już drogi. Znajdowały się tam obiekty będące materialnymi pozostałościami obozu: budynek murowany, wieża ciśnień i fragment muru obozowego. Zamierzono je odrestaurować i częściowo zaadaptować do nowych funkcji. Działania te prowadzono w murowanym budynku (zwanym była stajnią) i w wieży ciśnień, która stała się wizualnym symbolem Miejsca Pamięci „Danica”. Wzdłuż zachowanego starego muru wytyczono aleję ofiar faszyzmu, przy której ustawiono tablice pamiątkowe. Ponadto wygospodarowano plac wejściowy, przed budynkiem muzeum i wieżą ciśnień. Teren postanowiono obsadzić drzewami. Co ciekawe, piszący o tych planach F. Horvatić na określenie byłej stajni konsekwentnie używał terminu „budynek mieszkalny więźniów”, choć z pewnością obiekt ten nigdy nie spełniał takiej funkcji. Więźniowie byli lokowani w byłych halach fabrycznych, które się nie zachowały. Ponadto z inicjatywy lokalnego oddziału SUBNOR postanowiono, że jednym z emblematycznych eksponatów projektowanego muzeum i miejsca pamięci będzie lokomotywa, rzeko-

¹⁴ *Zajedničkim sredstvima do objekta kulture*, „Glas Podravine” [dalej GP] 1976, nr 33, s. 6.

¹⁵ Lenko Pleština, *Danica memorial*. 1978, http://www.lenkoplestina.com/projects/03_koprivnica/c101.htm [dostęp: 20.03.2024].

¹⁶ F. Horvatić, *Uređivanje Spomen parka na „Danici”*, „Muzejski vjesnik — glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske” 1981, s. 6–8.

¹⁷ *Ibidem*.

mo wykorzystywana do przewożenia transportów z więźniami do obozu „Danica”. Działacze podkreślali również, że w okresie powojennym maszyna ta służyła do prac przy odbudowie miasta i jego okolic ze zniszczeń wojennych¹⁸. Należy przypuszczać, że pomysł z wykorzystaniem lokomotywy wynikał z niedostatku oryginalnych eksponatów związanych z funkcjonowaniem obozu.

Porównując dalekosiężne cele wpisane do projektu z pierwszą i zarazem jedyną fazą jego realizacji należy wyciągnąć wniosek, że w jej ramach zdołano osiągnąć znikomą część zakładanej całości. Realizacja całego planu wymagałaby poważnych nakładów finansowych i zmian o charakterze własnościowym, które uderzyłyby w działalność pobliskiej fabryki „Podravka”. I tak fiaskiem zakończyły się chociażby próby przeniesienia wjazdu na parking wykorzystywany wówczas przez pracowników zakładu tak, aby nie prowadził on przez projektowane miejsce pamięci¹⁹. Parking co prawda zmodyfikowano (zmniejszono), ale pozostawiono postój dla ciężarówek „Podravki”, w miejscu gdzie podczas II wojny światowej znajdowały się baraki dla więźniów. Nie zdecydowano się na większe zmiany w organizacji tamtejszej przestrzeni, jako że działalność fabryki spożywczej miała priorytetowe znaczenie dla miasta i władz.

Największa część prac nad Miejscem Pamięci „Danica” odnosiła się do adaptacji tzw. stajni i jej przystosowania do nowocześnie postrzeganej funkcji muzealnej, tak aby „pod spokojnym i ponurym zewnętrznym płaszczem otworzyć wewnątrz na liczne rozwiązania”. W odrestaurowanym budynku do początku lat 90. XX w. działała wystawa o charakterze stałym, incydentalnie uzupełniana przez ekspozycje tymczasowe²⁰. Na południe od obiektu stworzono reprezentacyjne wejście główne do muzeum w postaci portalu i schodów, a także ustawiono tablice okolicznościowe²¹.

Brama główna symbolizuje „drogę bez powrotu”, którą pokonywali więźniowie obozu. Dość zaskakująca była jej różowa kolorystyka, na podobny kolor pomalowano także nowo wzniesiony mur ulokowany równolegle do oryginalnego fragmentu ogrodzenia. Pomiędzy murami rozplanowano aleję ofiar faszyzmu²².

Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów Miejsca Pamięci „Danica” jest odnowiona w tym samym czasie wieża ciśnień. Obiekt pochodzi z roku 1907 i jest uznany za zabytek architektury przemysłowej. Pomalowany na żółto, odznacza

¹⁸ *Na posljednjem kolosijeku*, GP 1976, nr 5, s. 1.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Jedną z wystaw zorganizowanych w roku 1981 w muzeum Miejsca Pamięci „Danica” obejmowała rysunki autorstwa jednego z więźniów tego obozu, artysty Zlatka Pricy (1916–2003). Przedstawił on dzieła z kolekcji pt. „Ludzie z obozu Danica”. Oprócz tego działały jeszcze trzy ekspozycje: „Obóz Danica 1941–1942”, „Ruch robotniczy i wydarzenia polityczno-społeczne przed wojną” oraz „Klimat kulturalny między dwiema wojnami”; *ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² M. Špoljar, *Lenko Pleština — Spomen područje „Danica“, „Podravski zbornik”* 1982, t. 8, s. 174–179.

się w nizinnym krajobrazie Koprivnicy i okolic²³. Na parterze ulokowano mały sklep z pamiątkami i pocztówkami, na piętrze pomieszczenie biurowe²⁴.

Uroczyste otwarcie Miejsca Pamięci „Danica” odbyło się zgodnie z pierwotnym planem 4 VII 1981 r. w Dniu Bojownika (chorw. *Dan borca*). W dziennikarskiej relacji z tego wydarzenia podkreślano, że „rzesze ludzi przybyły do «Danicy», aby uczcić pamięć byłych więźniów obozu, który był dla nich przedsionkiem śmierci”. Z tribuny padały hasła antywojenne, jednocześnie kierowano apele, aby „chronić dziedzictwo Rewolucji i budownictwa socjalistycznego” oraz kontynuować drogę, którą wyznaczył i którą prowadzi Josip Broz-Tito (zmarły rok wcześniej przywódca socjalistycznej Jugosławii)²⁵. W jednym z artykułów prasowych podkreślano, że obchody na terenie Miejsca Pamięci „Danica” stanowiły potwierdzenie wspólnotowych doświadczeń związanych z martyrologią jugosłowiańskich ofiar II wojny światowej. Zaznaczano, że w projekcie mniej istotna była fizyczna odnowa obiektów i stworzenie muzeum, a ważniejsze powstanie przestrzeni mającej służyć spotkaniom i pielęgnowaniu poczucia jedności wśród narodów Jugosławii²⁶.

„DANICA” W NIEPODLEGŁEJ CHORWACJI (LATA 90. XX W.)

Na początku lat 90., z uwagi na zmianę sytuacji politycznej wynikającą z upadku komunizmu oraz rozpadu Jugosławii, odbiór „Danicy” jako miejsca pamięci uległ znaczącej zmianie. W okolicznościach końca jednopartyjnych rządów komunistycznych i wprowadzenia pluralizmu politycznego w Socjalistycznej Republice Chorwacji, w krótkim czasie nastąpiła zmiana polityki historycznej, w szczególności przewartościowano dotychczasowe tradycje historyczne, ważne dla społeczeństwa chorwackiego. Nowo stworzone lub zreformowane po okresie socjalizmu partie polityczne skupiły się przede wszystkim na rozwijaniu chorwackiej narracji narodowej, odnosząc ją do czasów średniowiecznego państwa chorwackiego oraz okresów, gdy Chorwaci mogli być pokazani w kontekście martyrologicznym lub bohaterskim. Zdecydowanie odrzucano wcześniejsze przekazy bazujące na dziedzictwie NOB-u. Z drugiej strony należy podkreślić, że tradycja antyfaszystowska, utożsamiana z partyzantką komunistyczną (identyfikowana w ten sposób np. przez chorwackie środowiska lewicowe), pozostała ważna dla części chorwackiego społeczeństwa, a odrzucenie jej przez nacjonalistyczną prawicę budziło i nadal budzi szereg sprzeciwów²⁷. Szczególnie kontrowersyjna była zmiana oficjalnego stosunku władz do dziedzictwa Niezależnego Państwa Chorwackiego z czasów II wojny światowej. Wraz z głosami reprezentantów kręgów

²³ Ibidem.

²⁴ F. Horvatić, op. cit.

²⁵ *Riješeni smo da branimo tekovine revolucije i socijalističke izgradnje*, GP 1981, nr 27, s. 1.

²⁶ *Još jedna potvrda zajedništva*, GP 1981, nr 26, s. 1.

²⁷ M. Najbar-Agičić, op. cit., s. 121–122.

emigracyjnych (a wielu przedstawicieli tego środowiska miało powiązania z ruchem ustaszowskim lub kontynuowało jego etos) w kraju pojawiła się narracja według której NDH stanowiło emanację państwowości chorwackiej, systematycznie „oczernianej” w okresie komunistycznym. Rządzący Chorwacją od 1990 do 1999 roku Franjo Tuđman i jego partia Chorwacka Wspólnota Demokratyczna (*Hrvatska demokratska zajednica* — HDZ), w obliczu konfliktu z Serbami prowadzili politykę „pojednania narodowego”, mającą prowadzić do jedności wśród wszystkich Chorwatów — „potomków ustaszy i partyzantów”. Starano się marginalizować negatywne strony funkcjonowania NDH i uwypuklano jego rzekome pozytywy (np. akcentując, że nastąpił wówczas spektakularny rozwój kultury chorwackiej).

Z inicjatywy F. Tuđmana w 1991 r. z kalendarza oficjalnych świąt państwowych usunięto obchodzony jeszcze w czasach jugosłowiańskich Dzień Powstania Narodów Chorwacji (27 VII), który upamiętniał wybuch serbskiego powstania przeciwko NDH (1941 r.) i ogłoszono Dzień Walki Antyfaszystowskiej, przypadający na 22 czerwca. Nowo ustanowione święto upamiętniło założenie w 1941 roku pierwszego oddziału partyzanckiego przez chorwackich komunistów.

Pomniki i miejsca pamięci utożsamiane z ofiarami i działalnością sił NOP zostały zapomniane, często stawały się celami dewastacji lub były usuwane z przestrzeni publicznej²⁸. Stawały się one symbolami dyktatury komunistycznej, uważanej za wrogo nastawioną do narodu chorwackiego. Zjawisko to nasiliło się wraz z wybuchem walk chorwacko-serbskich w 1991 roku. Negację jugosłowiańsko-komunistycznych miejsc pamięci utożsamiano z odrzuceniem serbskich tradycji. Oczywiście opisane powyżej działania pojawiły się jeszcze przed wybuchem walk i korespondowały z atmosferą polityczną zdominowaną przez propagandę i wyborcze zwycięstwo HDZ (1990 r.). Zjawisko to tłumaczone jest także przez pryzmat reakcji chorwackiego społeczeństwa na wzrost nacjonalizmu w wydaniu serbskim. Obie strony wykorzystywały narrację historyczną do stopniowania sporów, a optyka nacjonalistyczna zataczała coraz szersze kręgi.

I tak w Koprivnicy postanowiono przenieść z centrum miasta na teren „Danicy” wspomniany pomnik klęczącego partyzanta opartego o karabin, autorstwa Ivana Sabolicia (5 IV 1991 r.). Decyzja ta była zaskakująca dla wielu osób, choć dyskusję o zmianie aranżacji głównego placu miejskiego prowadzono np. na łamach lokalnej prasy już od dłuższego czasu²⁹. W jednym z artykułów, sprzyjającym nowym władzom, chwalono ich zdecydowanie w relokacji obiektu. Zdając sobie sprawę, że działania te mogły wywołać kontrowersję wśród opinii publicznej, przedstawiciele rady miasta zapowiedzieli udostępnienie dokumentacji związanej z pracami nad przenie-

²⁸ T. Banjeglav, *Sjećanje na rat ili rat sjećanja* [w:] *Re:vizija prošlosti. Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*, red. D. Karačić, T. Banjeglav, N. Govedarica, Sarajevo 2012, s. 95–96.

²⁹ M. Špoljar, *Koprivnica: spomenik i trg, Od ideološkog do apstraktnog znaka (i obrnuto)*, „Anali Galerije Antuna Augustinčića” 2012–2015, t. 32–33/34–35, s. 189–190.

sieniem pomnika, wraz z możliwością składania skarg, propozycji lub sugestii w tej sprawie. Uruchomiono procedurę konsultacji społecznych, aby — jak podkreślali przedstawiciele władz — osłabić irytację „tej części mieszkańców, która emocjonalnie była związana z pomnikiem”. Przeniesienie „Zwiadu” na teren „Danicy” (lokalizację tę zaproponował jeden z członków rady miasta Balta Ranilović) uzasadniono tym, że w Miejscu Pamięci znajdowały się pamiątki po komunistycznej partyzancie jugosłowiańskiej³⁰. Przeciwno usunięciu pomnika protestowali natomiast lokalni liderzy partii socjaldemokratycznej. Ich oświadczenie, potępiające działania władz, zostało opublikowane na ostatniej stronie gazety „Glas Podravine” pod tytułem *Z lańcuchem na szyi*. Artykuł opatrzone zdjęciem przedstawiającym moment usuwania pomnika z placu za pomocą dźwigu budowlanego. Protestowano nie tyle przeciwko przeniesieniu monumentu, co ulokowaniu go w miejscu, które opisywano jako leżące na uboczu i bardzo zaniedbane („chaszce i dzikie wysypisko śmieci”)³¹. W dniu 10 IV 1991 r. (w rocznicę proklamowania NDH i pięć dni po przeniesieniu „Zwiadu”) na murach i tablicach znajdujących się w „Danicy” nieznani sprawy napisali hasła „Niech żyje NDH!”, „Za dom spremni!” (pozdrowienie ustaszowskie) i narysowali swastyki³². Z drugiej strony w tym samym roku na terenie Miejsca Pamięci odbyły się jednak obchody w ramach świeżo ogłoszonego święta Dnia Walki Antyfaszystowskiej³³. Wience z tej okazji składano w „Danicy” również w kolejnych latach³⁴.

Z ówczesnych publikacji prasowych przebija raczej negatywny stosunek do Miejsca Pamięci „Danica”. O znajdującej się tam ekspozycji pisano w lokalnym tygodniku, że „była ona przygotowana — tak jak wtedy [w latach 80. XX w.], w zgodzie z jedynym słusznym spojrzeniem na świat i przeszłość”³⁵. Brakowało pieniędzy na bieżące prace porządkowe i remontowe, pojawiły się problemy prawnowłasnościowe³⁶. Gdy pod koniec lat 90. XX w. „Danicę” zamierzano przekazać pod zarząd Muzeum Miasta Koprivnicy, na przeszkodzie stanęły interesy kombinatu „Podravka”, który formalnie pozostawał właścicielem całego terenu³⁷.

³⁰ *Izvršno vijeće skupštine općine: Posljednji dani spomenika*, GP 1991, nr 9, s. 2.

³¹ *Spomenik antifašističkom borcu s lancem oko vrata*, GP1991, nr 13, s. 12.

³² *Postupak za osudu*, GP 1991, nr 15, s. 2.

³³ *Obilježavanje praznika*, GP 1991, nr 24, s. 1.

³⁴ Publikacje na łamach GP: *Počast ratnim žrtvama* (1993, nr 24, s. 2), *Program blagdana* (1993, nr 24, s. 1), *Zavjet djeci bez očeva* (1994, nr 25, s. 1), *Sjećanje na pobjedu saveznika* (1994, nr 19, s. 2).

³⁵ Z. Marković, *Mudrost u knjigama*, GP 1991, nr 12, s. 2.

³⁶ Muzej grada Koprivnica, *Spomen područje Danica*, <http://www.muzej-koprivnica.hr/o-nama/objekti-i-zbirke/danica/> [dostęp: 24.08.2022].

³⁷ *Veliki iskorak muzeja*, GP 1997, nr 45, s. 10.

„DANICA” W PAMIĘCI KOLEKTYWNEJ PO 2000 ROKU

Wydaje się, że losy Miejsca Pamięci „Danica” odwróciły się wraz z porażką wyborczą HDZ w 2000 r. Choć partia ta kilkakrotnie wracała potem do władzy w Chorwacji, Koprivnicą zazwyczaj zarządzali politycy wywodzący się z ugrupowań centrolewicowych³⁸. Jak wynikało z raportu na temat stanu zachowania tego miejsca pamięci, przygotowanego w 2004 r. przez specjalistę z zagrzebskiego Centrum Muzealno-Dokumentacyjnego Želimira Laszlo, obiekty wzniesione lub odnowione na początku lat 80. XX w. (brama wejściowa, wieża ciśnień, stajnia, mur) choć zaniedbane znajdowały się w stanie zadowalającym i mogły być odnowione stosunkowo małym nakładem środków. Zaginęła lub uszkodzeniu uległa część płyt pamiątkowych z nazwiskami ofiar obozu. Autor raportu stwierdził, że pomnik „Zwiad”, który nie uległ poważnym uszkodzeniom, nie pasował do charakteru tego miejsca, ponadto ubolewał on nad brakiem lokomotywy, którą wywieziono z Koprivnicy i ustawiono koło głównego dworca kolejowego w Zagrzebiu. Sytuację, którą zastał on w Koprivnicy nazwał „wstydem dla nas wszystkich”³⁹.

Prace porządkujące to miejsce podjęto dopiero w trzy lata po ukazaniu się raportu. Usunięto graffiti, pomalowano mur i bramę wejściową. Uporządkowano aleję pamięci, plac przed wejściem do muzeum (stajni) i zieleń parkową oraz rozstrzygnięto problemy własnościowe⁴⁰. Odnowione wszystkie tablice z nazwiskami więźniów wróciły na swoje miejsce w 80. rocznicę założenia obozu. Formalnie Miejsce Pamięci „Danica” należy obecnie do muzeum miejskiego, które tamtejsze budynki wykorzystuje jako przestrzeń magazynową (głównie dla zbiorów etnograficznych). Kontynuowana jest tradycja składania wieńców przy okazji świąt odwołujących się do tradycji walki antyfaszystowskiej czy upamiętnienia ofiar Holokaustu przez przedstawicieli władz lokalnych, mniejszości serbskiej i żydowskiej oraz stowarzyszeń zajmujących się obroną praw człowieka.

W obecnej narracji historycznej wątek „Danicy” najczęściej pojawia się w kontekście martyrologii ludności żydowskiej, w mniejszym zakresie ludności serbskiej. Gdy w 2017 r. w mieście odbyła się konferencja naukowa poświęcona nauczaniu o Holokauście, przewodnicząca miejscowej gminy żydowskiej stwierdziła, że młodzież z Chorwacji, a także z Koprivnicy, zazwyczaj nie wie, co działo się w obozie „Danica”, a władze robią niewiele, aby zmienić ten stan rzeczy⁴¹. Z pewnością ważnym krokiem w kierunku przywrócenia „Danicy” należnego jej miejsca w zbioro-

³⁸ Ž. Krušelj, *Općinski izbori u općini i gradu Koprivnici 1990.–2005.*, „Podravski zbornik” 2005, s. 7–18.

³⁹ Ž. Laszlo, *Spomen područje logora Danica*, „Podravski zbornik” 2008, s. 21–26.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ A. Zember, *Švarc-Janjanin: Potrebno je mlade naučiti što je loše, što je zlo, i da se takvom zlu treba oduprijeti*, GP 2017, nr 3, s. 16. Opinie tę potwierdzają wyniki ankiet przeprowadzonych wśród młodych mieszkańców miasta przez I. Seničnjak, *Spomen područje „Danica” u kulturi sjećanja Koprivnice* (praca magisterska, Sveučilište Sjever), s. 48.

wej pamięci historycznej w Chorwacji było opublikowanie w 2019 roku wspomnianej już trzynomowej publikacji autorstwa Zdravka Dizdara. Znalazły się w niej teksty o różnych aspektach historii obozu, umieszczono spis więźniów i informacje na ich temat oraz przywołano dokumenty archiwalne. W tym samym roku „Danica” została umieszczona na liście Dziedzictwa Narodowego Republiki Chorwacji. O znaczeniu tego miejsca dla zbiorowej pamięci obywateli Chorwacji mówili przy okazji 80. rocznicy powstania obozu (2021 r.) były prezydent Chorwacji Stjepan Mesić (reprezentujący urzędującego prezydenta Zorana Milanovicia) i przewodniczący organizacji wspólnoty żydowskiej Ognjen Kraus⁴². W emocjonalnym tonie S. Mesić podkreślił wagę pamięci o czasach, gdy „reżim NDH pokazał swoją prawdziwą twarz” a pierwsze obozy koncentracyjne zaczęły powstawać na ziemiach chorwackich pięć dni po dojściu ustaszy do władzy. Burmistrz Koprivnicy Mišel Jakšić zapowiadał dalszą rewalizację „Danicy”, „aby zachować pamięć o ofiarach, które spotkał straszny los”⁴³. W 80. rocznicę uruchomienia obozu odbyła się także konferencja naukowa zatytułowana *Antysemityzm od obozu Danica do dziś (Antisemitizam od logora Danica do danas)*. Przy tej okazji w budynku byłej koprivnickiej synagogi otwarto czasową wystawę „Za drutami” (*Iza žice*)⁴⁴.

Choć otwarte negowanie zbrodni popełnionych podczas II wojny światowej przez ustaszy ma w Chorwacji incydentalny charakter, istnieją jednak osoby i środowiska starające się te zbrodnie pomniejszać lub relatywizować. Ich wypowiedzi są utożsamiane z tzw. politycznym marginesem, ale przynajmniej dla ilustracji warto zaprezentować jakiś przykład, związany z obecnym podejściem środowisk skrajnie prawicowych do odbioru „Danicy” jako miejsca pamięci. I tak w jednym z prawicowych portali opublikowany został tekst lokalnego dziennikarza i publicysty związanego ze środowiskiem weteranów Wojny Ojczyźnianej, pt. *Odkryto jeszcze jedno wielkie kłamstwo o pierwszym ustašowskim obozie w NDH (Otkrivena još jedna teška laž o prvom ustaškom logoru u NDH)*. Autor stara się umniejszać znaczenie roli obozu w kontekście późniejszego zamordowania jego ofiar. W jego przekonaniu liczba zamordowanych lub skierowanych do eksterminacji więźniów „Danicy” była zawyżana, tak jak w czasach socjalistycznych zawyżano liczbę wszystkich ofiar NDH. Autor tekstu przytoczył także nieścisłości towarzyszące organizacji i rozplanowania współczesnego miejsca pamięci. Zwrócił uwagę, że wspomniany teren nie objął np. miejsc,

⁴² T. Matijašić, Dan sjećanja na Danici. Mesić: Prije točno 80 godina jedan zločinački režim pokazao je svoje pravo lice, 15.04.2021, <https://drava.info/2021/04/foto-video-dan-sjecanja-na-danici-mesic-prije-točno-80-godina-jedan-zlocinacki-rezim-pokazao-je-svoje-pravo-lice/> [dostęp: 5.09.2022].

⁴³ R. Mihaljević, Dan sjećanja na žrtve. Obilježena tužna 80. obljetnica od osnutka ustaškog logora Danica, prvog u NDH, 21.04.2021, <https://lokalni.vecernji.hr/gradovi/obiljezena-tuzna-80-obljetnica-od-osnutka-ustaskog-logora-danica-prvog-u-ndh-23021> [dostęp: 11.09.2022].

⁴⁴ Izvješće o radu Muzeja grada Koprivnice 2021., s. 32, https://mdc.hr/files/pdf/Izvjesca/2021/Muzej%20grada%20Koprivnice_2021_mdc.pdf [dostęp: 11.09.2022].

gdzie znajdowały się baraki dla więźniów obozu, a lokomotywa, niegdyś eksponowana w „Danicy”, w rzeczywistości nie ciągnęła wagonów z więźniami⁴⁵.

Na oficjalnej stronie internetowej Muzeum Miasta Koprivnicy znajduje się informacja, że „Danica” pozostaje miejscem pamięci ofiar obozu ustaszowskiego, a dyskusyjny stan utrzymania tego kompleksu jest spowodowany ograniczonymi możliwościami finansowymi miasta⁴⁶. Od czasu przejęcia przez miejskie muzeum kurateli nad „Danicą” i przeprowadzenia tam prac „odświeżających” w roku 2007, do końca 2023 r. niewiele się zmieniło. Lokalizacja tego miejsca na obrzeżach miasta w sąsiedztwie strefy przemysłowej powoduje, że pozostaje ono na uboczu, z dala od oczu mieszkańców i turystów. Ogólne wrażenie pogarszają zrujnowane budynki mieszkalne, ułożone na obrzeżach miejsca pamięci. Na miejskiej stronie informacji turystycznej wspomina się o „Danicy” w kontekście innych miejsc, gdzie doszło do eksterminacji Żydów z Koprivnicy⁴⁷. Jak stwierdził delegowany przez muzeum „opiekun” tego miejsca Dražen Ernečić, władze miasta chciałyby zdobyć jakieś zewnętrzne fundusze na rewitalizację „Danicy” i ewentualne dostosowanie jej do potrzeb turystycznych, najlepiej od Unii Europejskiej⁴⁸.

PODSUMOWANIE

Zagadnienie upamiętnienia ofiar obozu „Danica” na przestrzeni minionych 80 lat stanowi ilustrację zmian, jakie zachodziły w polityce historycznej i kulturze pamięci po II wojnie światowej w Chorwacji. Początkowo pamięć o tym miejscu nie znajdowała się w centrum dyskursu historycznego, gdyż uwaga skoncentrowana była na upamiętnieniu walk partyzanckich i ofiar, które były identyfikowane z walką narodów jugosłowiańskich o wyzwolenie spod terroru faszystowskiego. Na przełomie lat 70. i 80. XX w. podjęto działania w kierunku „memorializacji” obozu oraz wprowadzenia pamięci o jego ofiarach do przestrzeni publicznej. Lata 90. XX w., związane z początkami współczesnej chorwackiej niepodległej państwowości, były czasem degradacji tego miejsca, utożsamianego w niechcianą spuścizną po jugosłowiańskiej przeszłości. Od początku lat dwutysięcznych na znaczeniu zyskały działania w kierunku silniejszego powiązania „Danicy” z eksterminacją ludności żydowskiej, która niegdyś żyła w Koprivnicy i okolicach. Refleksje na temat działalności pierwszego obozu ustaszowskiego znajdują się jednak na marginesie współczesnej chorwackiej polityki historycznej. Polityczną specyfiką Koprivnicy jest stosunkowo silna pozycja środowisk

⁴⁵ M. Pavković, *Otkrivena još jedna teška laž o prvom ustaškom logoru u NDH*, 26.03.2019, <https://kamenjar.com/otkrivena-jos-jedna-teska-laz-o-prvom-ustaskom-logoru-u-ndh/> [dostęp: 18.03.2024].

⁴⁶ Muzej grada Koprivnice, op. cit.

⁴⁷ Por. Koprivnica. Turistička zajednica, *Muzeji i galerije*, <https://www.koprivnicatourism.com/zasto-u-koprivnicu/muzeji-i-galerije/> [dostęp: 18.03.2024].

⁴⁸ I. Seničnjak, op. cit.

centrolewicowych, co nie pozostaje bez znaczenia dla stosunku miejscowej opinii publicznej wobec doświadczeń II wojny światowej. Podobnie jak w całej Chorwacji częściej wspomina się jednak o ustaszowskich zbrodniach na Żydach niż o eksterminacji Serbów, którzy przecież stanowili większość więźniów obozu.

W dzisiejszej kulturze pamięci w Koprivnicy oraz całej Chorwacji centralne miejsce zajmuje Wojna Ojczyzniana (1991–1995), stanowiąca fundament polityki historycznej kraju. Pamięć o okresie II wojny światowej jest w wielu przypadkach „kłopotliwa”, gdyż Chorwaci w tym czasie wykazywali się nie tylko bohaterstwem (walcząc w oddziałach partyzanckich, ginąc z rąk oprawców). Wielu wspierało działalność reżimu ustaszy, co dalej jest trudne do przyjęcia dla części chorwackiej opinii publicznej. Społeczno-polityczny odbiór koprivnickiej „Danicy” dobrze ilustruje tę ambiwalencję. Funkcjonuje ona na zasadzie miejsca pamięci o czasach II wojny światowej, do którego z szacunkiem odnoszą się lokalne stowarzyszenia, władze i większość środowisk politycznych (oprócz skrajnej prawicy). „Danica” nadal jednak czeka na należyte umiejscowienie i refleksyjne odnotowanie we współczesnej polityce historycznej Chorwacji.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Banjeglav T., *Sjećanje na rat ili rat sjećanja* [w:] *Re: vizija prošlosti. Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*, red. D. Karačić, T. Banjeglav, N. Govedarica, Sarajevo 2012, s. 91–154, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09702.pdf> [dostęp: 21.03.2024].
- Despot Z., *Vrijeme zločina, Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941.–1948.*, Zagreb 2007.
- Dizdar Z., *Logor Danica u Koprivnici 1941.–1942.*, Koprivnica 2017.
- Horvatić F., *Uređivanje Spomen parka na „Danici“*, „Muzejski vjesnik — glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske” 1981, t. 4, s. 6–8, <https://hrcak.srce.hr/85191> [dostęp: 21.03.2024].
- Karge H., *Sećanje u kamenu — okamenjeno sećanje?*, Beograd 2014.
- Krušelj Ž., *Općinski izbori u općini i gradu Koprivnici 1990.–2005.*, „Podravski zbornik” 2005, t. 31, s. 7–18.
- Laszlo, Ž., *Spomen područje logora Danica*, „Podravski zbornik” 2008, t. 34, s. 21–26, <https://hrcak.srce.hr/file/331842> [dostęp: 21.03.2024].
- Najbar-Agičić, M., *World War Two as the source of legitimisation and political mobilisation today*, „Studia Polityczne” 2022, t. 50, nr 1, s. 111–124.
- Seničnjak I., *Spomen područje „Danica” u kulturi sjećanja Koprivnice (praca magisterska)*; <https://zirnask.hr/islandora/object/unin:5184> [dostęp: 18.03.2024].
- Šadek V., *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941.–1948.)*, Samobor 2017.
- Špoljar M., *Koprivnica: spomenik i trg, Od ideološkog do apstraktnog znaka (i obrnuto)*, „Anali Galerije Antuna Augustinčića” 2012–2015, t. 32–33/34–35, s. 185–194, http://gaa.mhz.hr/storage/upload/calendar_activities/anali_32-35_-_za_web_12652.pdf [dostęp: 20.03.2024].
- Špoljar M., *Lenko Pleština — Spomen područje „Danica”*, „Podravski zbornik” 1982, t. 8, s. 174–179, <https://hrcak.srce.hr/233270> [dostęp: 20.03.2024].

Strony internetowe

- „Drava Info”: <https://drava.info/2021/04/foto-video-dan-sjecanja-na-danici-mesic-prije-tocno-80-godina-jedan-zlocinacki-rezim-pokazao-je-svoje-pravo-lice/> [dostęp: 5.09.2022].
- „Glas Podravine”, <https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&E=E9999&V=EGN&lok=&zbi=&item=N00020&upit=G> [dostęp: 21.03.2024].
- „Kamenjar”, Mladen Pavković, *Otkrivena još jedna teška laž o prvom ustaškom logoru u NDH*, <https://kamenjar.com/otkrivena-jos-jedna-teska-laz-o-prvom-ustaskom-logoru-u-ndh/> [dostęp: 18.03.2024].
- Lenko Pleština, http://www.lenkoplestina.com/projects/03_koprivnica/c101.htm [dostęp 20.03.2024].
- Muzejsko-dokumentacijski centar, https://mdc.hr/files/pdf/lzvjesca/2021/Muzej%20grada%20Koprivnice_2021_mdc.pdf [dostęp: 19.03.2024].
- Muzej grada Koprivnice, <http://www.muzej-koprivnica.hr/o-nama/objekti-i-zbirke/danica/> [dostęp: 18.03.2024].
- Turistička zajednica grada Koprivnice, <https://www.koprivnicatourism.com/zasto-u-koprivnicu/muzeji-i-galerije/> [dostęp: 18.03.2024].
- „Večernji list”, <https://lokalni.vecernji.hr/gradovi/obiljezena-tuzna-80-obljetnica-od-osnutka-ustaskog-logora-danica-prvog-u-ndh-23021> [dostęp: 11.09.2022].